

Katholiek = Vlaamsgezind ?

De katholieken en de taalwet-Coremans van 17 augustus 1873*

MAARTEN VAN GINDERACHTER

De parlementaire annalen mogen dan een (te) voor de hand liggende bron zijn voor de studie van de taalwetgeving en al door generaties historici uitgevlooid zijn, een nauwkeurige herlezing kan steeds nieuwe gegevens en interpretaties opleveren. Dat ondervond ik bij mijn onderzoek – uitsluitend gebaseerd op de annalen van de Kamer – naar de genese van een flink dozijn taalwetten uit de periode 1873-1963.¹

In dit artikel wil ik enkele hardnekkige ‘misverstanden’ over de wet-Coremans van 17 augustus 1873 uit de wereld helpen. De wetenschappelijke discussie over de inbreng van de verschillende politieke families beperkt zich volgens H. Van Goethem “vooral tot de betekenis van de katholieke regeringen voor de Vlaamse zaak tussen 1873 en 1900”. Ik ben het er met hem over eens dat “de bijdrage van de katholieken [...] wezenlijk en doorslaggevend geweest” is bij de totstandkoming van de taalwetgeving uit deze periode,² maar anders dan hij acht ik ze verantwoordelijk voor de negatieve aanpassingen. Ik zal aantonen dat, als in 1873 een ‘afkooksel’ van een radicaler wetsvoorstel goedgekeurd werd, zoals de gangbare opvatting is in de traditionele wetenschappelijke literatuur, vooral de katholieken, inclusief de regering, boter op het hoofd hadden, iets wat in diezelfde traditionele literatuur nooit naar voren komt.

* Gebruikte afkortingen:

APC..... annales parlementaires, Chambre des représentants

BP burgerlijke partij

DPC documents parlementaires, Chambre des représentants

NEVB .. Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging

OM openbaar ministerie

VB Vlaamse beweging

1. M. VAN GINDERACHTER, *De politieke partijen en de taalwetgeving. Een argumentatieanalyse van de Kamerdebatten (1873-1963)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUGent, sectie geschiedenis, 1998.

2. H. VAN GOETHEM, *Taalpolitiek en staatsvorming*, in: G.A.R. DE SMET (ed.), *De geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging sinds 1975. Handelingen van het Colloquium op 24/10/1992 te Antwerpen n.a.v. de 50e jaargang van Wetenschappelijke Tijdingen en de 10e jaargang nieuwe stijl*, Gent, 1993, pp. 16-17.

Wat voorafging

Artikel 23 van de grondwet had in 1830 de taalvrijheid geproclameerd. In de praktijk draaide dat uit op een overwicht van het Frans in het openbare leven. Het Nederlands verloor zijn sociale uitstraling; wie het wou maken moest Frans kennen. Tegen deze achtergrond ontstond de Vlaamse beweging. Aanvankelijk was zij een literair-folkloristische beweging, maar vanaf de jaren 1850 raakte zij politiek geïnteresseerd en poogde via druk op de partijen wettelijke hervormingen af te dwingen. Na enkele mislukte pogingen om een onafhankelijke Vlaamse partij of drukkingsgroep op te richten (o.a. de meetingpartij), probeerden de Vlaamsgezinden vanaf de jaren 1870 binnen de klassieke partijen hun doelstellingen te verwezenlijken.

Over de houding van de politieke families tegenover de VB in deze periode lopen de meningen uiteen. Volgens A.W. Willemsen lag “[h]et *politieke accent in de Vlaamse Beweging* [...] *overwegend aan liberale zijde, zoals de liberale Vlaamsgezinden ook in de culturele Vlaamse Beweging de toon aangaven*”.³ Lode Wils van zijn kant beklemtoont niet alleen de vijandigheid van de liberale partijleiding tegenover de VB, maar ook de vervlechting van de katholieke publieke opinie met het flamingantisme.⁴ Els Witte en Harry Van Velthoven ten slotte, stellen dat de VB tijdens de jaren 1860 werd meegesleurd in de levensbeschouwelijke polarisering, maar dat beide kampen zich bleven inzetten voor de Vlaamse zaak als “*wapen*” in hun ideologische strijd.⁵

Vanaf de jaren 1860 deden enkele breed in de pers uitgemeten schandalen (Karsman, Coucke en Goethals) het principe van een Nederlandstalige rechtspraak op de politieke agenda belanden. Vlaamsgezinde parlementsleden grepen vanaf 1866 de bespreking van de justitiebegroting aan om veranderingen in het gerecht te bepleiten. Jan Delaet, de katholieke volksvertegenwoordiger uit Antwerpen, diende op 12 december 1867, onder de liberale regering Rogier-Frère Orban, een amendement in (op het wetsontwerp over de juridische organisatie) dat bepaalde dat in Vlaanderen geen Nederlandsonkundige magistraten meer benoemd mochten worden. Het werd met 54 stemmen tegen 40 verworpen. Op het Vlaamse front werd het echter niet meer rustig. Dat vanaf 1871 door de verlaging van de kiescijns voor de gemeentelijke en de provinciale verkiezingen

3. A.W. WILLEMSSEN, *De Vlaamse Beweging*, dl. 1, in: *Twintig eeuwen Vlaanderen*, dl. 4, Hasselt, 1974, p. 203.

4. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*, dl. 1, Leuven, 1977, pp. 56-57 en pp. 99-100.

5. E. WITTE en H. VAN VELTHOVEN, *Taal en politiek. De Belgische casus in een historisch perspectief*, Brussel, 1998, pp. 56-58.

een deel van de Vlaams(gezind)e middenklasse naar de stembus trok, speelde hierin mee. De katholieke regering De Theux-Malou belastte in 1871 de commissie die de herziening van het Wetboek van Strafvordering voorbereidde, met een onderzoek. Dit duurde de Vlaamsgezinden echter te lang en op 13 april 1872 diende Edward Coremans, tesamen met zeventien andere katholieken, het wetsvoorstel in waaruit de wet van 1873 zou groeien. Het was vooral een beginselverklaring: *“Article unique. Dans les provinces d’Anvers, de Flandre Occidentale, de Flandre Orientale, de Limbourg et dans les arrondissements judiciaires de Bruxelles et de Louvain, les magistrats et officiers ministériels sont tenus, en matière répressive, d’administrer la justice en flamand dans tous les cas où il ne sera pas constaté que l’accusé, le prévenu ou le contrevenant possède la connaissance de la langue française et préfère qu’il en soit fait emploi. La non-observation de cette prescription constituera un cas de nullité de la procédure.”*⁶

Het voorstel werd behandeld in de zes afdelingen van de Kamer, die met de bespreking weinig haast maakten tot de zaak Schoep alles in een stroomversnelling bracht. De centrale afdeling diende op 31 mei een wetsvoorstel in,⁷ gebaseerd op het oervoorstel Coremans. Volgens die tekst moest de rechtspleging pas in het Nederlands verlopen vanaf de eerste verschijning van de verdachte voor de onderzoeksrechter. De verdediging en het openbaar ministerie (OM) moesten hun pleidooien en hun vorderingen in het Nederlands uitspreken tenzij de beklagde erin toestemde dat zijn advocaat het Frans gebruikte; in dat geval had ook het OM dit recht. Brussel kreeg dezelfde regeling als de rest van Vlaanderen.

De regering speelde dit voorstel door aan de commissie ter herziening van het Wetboek van Strafvordering. Zij zorgde voor een apart regime voor Brussel. In de politie- en correctionele rechtbanken van het arrondissement Brussel zou de taalkeuze afhangen van *“les besoins de chaque cause”*. Voor het assisenhof van Brabant en het beroepshof van Brussel en Luik moest altijd het Frans gebruikt worden.⁸

Hierop herwerkte de centrale afdeling haar eerste voorstel en het was deze tweede tekst⁹ die van 11 tot 25 juli in 9 zittingen in de Kamer besproken werd. Voor Vlaanderen veranderde er nauwelijks iets aan het commissievoorstel. Het Nederlands werd de basis van de Vlaamse rechtspraak. Voor het hele vooronderzoek werd in Vlaanderen (met uitzondering van het gerechtelijke arrondissement Brussel) het territorialiteitsbeginsel ingevoerd, hoewel beklagden en getuigen

6. *APC*, 1871-1872, 13 april 1872, p. 825.

7. *DPC*, 1872-1873, 31 mei 1873, nr. 201.

8. *DPC*, 1872-1873, 28 juni 1873, nr. 246, pp. 394-399.

9. *DPC*, 1872-1873, 8 juli 1873, nr. 248, pp. 397-399.

hun verklaringen in het Frans konden deponeren en experts hun verslagen in het Frans konden opstellen, mits ze vertaald werden. Ter zitting moest de procedure (inclusief het vonnis) altijd Nederlandstalig zijn, tenzij de beklagde *enkel* Frans kende; dan gold een Franstalige procedure. Het verzoek van een beklagde of getuige om Frans te spreken *kon* ingewilligd worden, maar de advocaat van de beklagde had *steeds* het recht in het Frans te pleiten met de toestemming van zijn cliënt, op voorwaarde dat hij er het OM van verwittigde. Het OM kon dan ook gebruikmaken van het Frans (= relatieve taalvrijheid). De burgerlijke partij (BP) moest steeds de taal van het OM gebruiken.

Bij niet-naleving van de wet tijdens de zitting moesten procedure en vonnis nietig verklaard worden, enkel en alleen als een van de partijen geprotesteerd had. Door deze relatieve nietigheid kon de wet genegeerd worden als beide partijen daarmee instemden. Voor overtredingen tijdens het vooronderzoek was niet in sancties voorzien.

Voor Brussel werkte de centrale afdeling een compromis uit. In het gerechtelijke arrondissement Brussel en voor het assisenhof van Brabant moest voor het vooronderzoek en het vonnis het Frans of het Nederlands gebruikt worden “*selon les besoins de chaque cause.*” In haar rapport verduidelijkte de centrale afdeling wat ze hieronder verstond: “*Mais il s’entend que les mots les besoins de chaque cause doivent s’entendre non des facilités des juges ou des jurés, mais de la nature de l’affaire et de la langue que les accusés connaissent le mieux.*”¹⁰ Als de beklagde enkel Nederlands sprak, golden echter dezelfde regels als voor de rest van Vlaanderen. Ten slotte was de wet niet van toepassing op het beroepshof van Luik. Dit was van belang omdat het een deel van Limburg onder zijn ressort had.

In de Kamer

De Kamer waar dit wetsvoorstel in terecht kwam, werd gedomineerd door de katholieken.

	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	56	–	15	= 71
liberalen	2	13	38	= 53
	= 58	= 13	= 53	= 124

(bron: eigen cijfers¹¹)

10. DPC, 1872-1873, 8 juli 1873, nr. 248, p. 398.

11. Alle in dit artikel geciteerde cijfers zijn gebaseerd op de lijst van kamerleden en de stemuitslagen in de APC van 1872-1873 en R. DE VULDERE, *Biografisch repertorium der Belgische parlementairen. Senatoren en volksvertegenwoordigers 1830 tot 01/08/1965*, onuitgegeven licentiaats-

Tijdens de eerste (artikelsgewijze) bespreking (van 11 juli tot 17 juli) werd het voorstel grondig aangepast.¹² Frans- en Vlaamsgezinde toegevingen¹³ hielden elkaar in evenwicht. Slechts op twee belangrijke punten moesten de Vlaamsgezinden inbinden: het hof van beroep van Brussel en het vooronderzoek vóór de eerste voorgeleiding van de beklaagde vielen buiten de wet. Daarnaast werd in Vlaanderen het personaliteitsbeginsel ter zitting onbeperkt ingevoerd¹⁴ en konden de magistraten in het Frans met elkaar blijven corresponderen, maar hier stonden de Vlaamsgezinden in wezen neutraal tegenover. Aan de creditzijde stonden: de belangrijkste dossierstukken en verklaringen moesten op kosten van de overheid vertaald worden; in het gerechtelijke arrondissement Brussel en voor het assisenhof van Brabant bleef de Vlaamse procedure verplicht als de beklaagde enkel Nederlands sprak; en het OM en de BP moesten altijd in de taal van de beklaagde pleiten. De stemmingen op 16 en 17 juli over die laatste bepalingen, de cruciaalste van het hele voorstel, gaven aanleiding tot enig kunst- en vliegwerk. Artikel 6 van het voorstel van de centrale afdeling bepaalde dat het OM het Frans mocht gebruiken als de beklaagde zijn advocaat in die taal liet pleiten. Een amendement van Coremans dat het OM verplichtte steeds de taal van de beklaagde te gebruiken, haalde echter een nipte meerderheid van 42 stemmen tegen 41.¹⁵

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	37	–	3	= 40
liberalen	0	2	0	= 2
	= 37	= 2	= 3	

STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	7	–	8	= 15
liberalen	2	7	17	= 26
	= 9	= 7	= 25	

verhandeling, RUGent, sectie geschiedenis, 1965.

Ik deel de kamerleden op basis van hun kiesarrondissement in bij Vlaanderen, Brussel of Wallonië.

12. Voor een schematisch overzicht van de veranderingen die het voorstel onderging in de Kamer tijdens de twee lezingen, zie bijlage 1.

13. Ik beschouw als Vlaamsgezind alle uitingen, handelingen en amendementen die er – in theorie of in praktijk – toe strekten het Nederlands een groter aandeel te geven in de Vlaamse en Brusselse rechtspraak; als Fransgezind diegenen die de positie van het Frans handhaafden of versterkten.

14. De oorspronkelijke tekst liet enkel Nederlandsonkundigen de (onvoorwaardelijke) keuze van de taal ter zitting.

15. “*Le défenseur du prévenu ou de l'accusé pourra, du consentement de celui-ci, faire usage de la langue française, même dans le cas où le prévenu ou l'accusé n'aurait pas antérieurement requis qu'il fût fait usage du français. L'accusation devra néanmoins se servir de la langue comprise du prévenu ou de l'accusé.*” (APC, 1872-1873, 16 juli 1873, p. 1535).

De vier kamerleden die in de achtkoppige regering zaten, nl. De Lantsheere (Diksmuide)¹⁶, De Theux (Hasselt), Delcour (Leuven) en Moncheur (Namen) stemden tegen dit Vlaamsgezinde voorstel, net als alle Waalse en Vlaamse liberalen. Het zou niet de enige keer zijn tijdens de eerste lezing dat de regering haar eigen meerderheid niet volgde (of vice versa). De Vlaamse katholieken hadden af te rekenen met een minieme dissidentie (op de drie regeringsleden na): 4 stemden tegen. De Waalse katholieken en de Brusselse liberalen waren verdeeld, maar met een duidelijk overwicht van de tegenstemmers.

Artikel 7 verplichtte de BP dezelfde taal te gebruiken als het OM. Door het amendement van Coremans betekende dit dat zij in Vlaanderen steeds het Nederlands moest gebruiken. Minister van Justitie De Lantsheere wilde haar echter een absolute taalvrijheid garanderen. Aan de BP, zo zei hij later, kon men geen taal opleggen. *“Cela n’est pas constitutionnel, car si vous avez le droit de réglementer l’usage des langues en matière judiciaire, vous ne l’avez que pour la magistrature, peut-être pour les avocats en qualité d’auxiliaires de la magistrature.”*

Het belang van de BP was immers *“aussi respectable, sinon plus respectable que l’intérêt de l’accusé lui-même”*.¹⁷ Zijn amendement werd nipt verworpen met gelijkheid van stemmen: 36 tegen 36.¹⁸

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	9	–	9	= 18
liberalen	1	5	12	= 18
	= 10	= 5	= 21	

STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	29	–	4	= 33
liberalen	1	2	0	= 3
	= 30	= 2	= 4	

Een kwart van de Vlaamse katholieken (inclusief de drie Vlaamse regeringsleden) stemde voor deze Fransgezinde bepaling, daarin gevolgd door alle Waalse liberalen. De Brusselse liberalen en de Waalse katholieken waren verdeeld, maar hielden over naar het Fransgezinde kamp (zoals de Waalse minister Moncheur). Hetzelfde beeld kwam naar voren uit de stemming over het hele artikel 7 (zie bijlage 2, 5).¹⁹

16. Tussen haakjes vermeld ik steeds het kiesarrondissement waarvoor het kamerlid verkozen is.

17. De Lantsheere: *APC*, 1872-1873, 23 juli 1873, p. 1603.

18. *“La partie civile fera usage, à son choix, de la langue française ou de la langue flamande.”* (*APC*, 1872-1873, 17 juli 1873, p. 1544).

19. Bijlage 2 bevat een overzicht van de 14 hoofdelijke stemmingen uit de eerste en de tweede lezing van deze taalwet.

Het resultaat van de eerste stemronde was voor beide kampen billijk te noemen. De Fransgezinden waren erin geslaagd het bereik van de wet in te perken, maar de Vlaamsgezinden hadden binnen dat beperkte toepassingsdomein meer voldoening gekregen.

Tijdens de tweede lezing (van 22 tot 25 juli) werd het voorstel “afgebroken” en “sterk verminkt”, zoals het bij sommige historici heet.²⁰ Zonder discussie of hoofdelijke stemming werd het personaliteitsbeginsel ingevoerd voor de *volledige* procedure.²¹ Daarnaast haalde een amendement van De Baets, dat de relatieve taalvrijheid van het OM herstelde, een meerderheid van 83 stemmen tegen 17.²²

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	33	–	13	= 46
liberalen	2	11	24	= 37
	= 35	= 11	= 37	

STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	15	–	2	= 17
liberalen	0	0	0	= 0
	= 15	= 0	= 2	

De regering was er eindelijk in geslaagd haar meerderheid achter zich te krijgen. Tijdens de eerste lezing had het ‘tegenovergestelde’ amendement het immers ge-

20. H.J. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte 1780-1914*, dl. 3, Antwerpen, 1971², p. 46.

21. De volgende alinea 1 van artikel 2 werd aanvaard: “Lorsqu’un inculpé demandera qu’il soit fait usage de la langue française, la procédure se fera en français, et le jugement sera rendu dans cette langue.”
22. APC, 1872-1873, 23 juli 1873, p. 1602. “L’officier du ministère public pourra se servir dans son réquisitoire de la langue dans laquelle l’accusé permet sa défense.” (APC, 1872-1873, 22 juli 1873, p. 1576).

H. Balthazar en L. Vandeweyer schrijven dat De Baets “zich tegen het radicalisme van Edward Coremans keerde en zocht naar een politiek haalbare tekst”. (H. BALTHAZAR en L. VANDEWEYER, Baets, Pieter de, in: *NEVB*, dl. 1, Tielt, 1998, p. 386). Mijns inziens gaan de auteurs hier te ver in hun relativering van De Baets ommekeer, die symbool staat voor een veel grotere ommezwaai bij de Vlaamse katholieken. Coremans’ eisen waren misschien radicaal, maar niet politiek onhaalbaar aangezien ze tijdens de eerste lezing gesteund werden door een meerderheid van de Vlaamse katholieken. Bovendien pleitte Coremans bv. niet voor de toepassing van het territorialiteitsbeginsel in Vlaanderen. Integendeel, hij bleek een aanhanger van het personaliteitsprincipe (zie verder). Zijn bedoeling – en dit blijkt uit de debatten – was niet zozeer het Nederlands mordicus in te voeren, dan wel de Nederlandsonkundige beklagde inzage te geven in zijn dossier en de debatten in de rechtszaal begrijpbaar te maken. Daarenboven hielden Coremans c.s. wel degelijk rekening met wat politiek mogelijk was. Getuige daarvan hun passieve houding inzake Brussel. Wetende dat een meerderheid dit zou afwijzen, vroegen ze voor de toen nog overwegend Nederlandstalige hoofdstad en het omliggende arrondissement niet hetzelfde taalregime als voor Vlaanderen.

haald dankzij de massale steun van de Vlaamse katholieken. Twee derden van hen stemden nu voor een Fransgezinde maatregel, net als alle liberalen en vrijwel alle Waalse katholieken. Hoe was die ommekeer mogelijk? Bepaalde auteurs hebben gewezen op de massale mobilisatie van de (Fransgezinde) liberalen.²³ Hieraan kan het grote stemmenverschil (van 66 eenheden) echter niet gelegen hebben want slechts 9 extra liberalen kwamen opdagen (van 28 naar 37) tegen 8 extra katholieken (van 55 naar 63).

De echte oorzaak was de grote stemmenverschuiving aan Vlaams-katholieke zijde. Als we het stemgedrag nagaan van de 76 kamerleden die aan beide stemmingen deelnamen, zien we dat tijdens de eerste lezing 37 van hen voor een beperking van de taalvrijheid van het OM stemden en 39 tegen. Tijdens de tweede waren dat respectievelijk 13 kamerleden tegen 63. Met andere woorden, 24 kamerleden veranderden van mening.

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	33 > 12	–	2 > 1	= 35 > 13
liberalen	0 > 0	2 > 0	0 > 0	= 2 > 0
	= 33 > 12	= 2 > 0	= 2 > 1	

STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	7 > 28	–	8 > 9	= 15 > 37
liberalen	2 > 2	7 > 9	15 > 15	= 24 > 26
	= 9 > 30	= 7 > 9	= 23 > 24	

Uit deze tabel blijkt duidelijk dat ongeveer 55 % van de Vlaamse katholieken hun huik naar de wind hingen²⁴ en dat de stemmen van de liberalen niet nodig waren voor een ommekeer. De Brusselse liberalen kozen ook eieren voor hun geld en stemden mee met de Waalse liberalen.

De regering, die tijdens de eerste lezing haar partijgenoten vrij had gelaten, was blijkbaar geschrokken van de Vlaamsgezinde stemmingen en had voor de tweede lezing haar troepen een ‘stemsuggestie’ gegeven. Onmiddellijk bleek dat van de 35 à 40 katholieke Vlaamsgezinden die de Kamer telde, slechts 10 à 15 ‘preciezen’ onvoorwaardelijk Vlaamsgezind waren. De overigen, ‘de rekkelijken’, waren bereid de radicale Vlaamsgezinden een eind tegemoet te komen als dat overeenkwam

23. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden in het Vlaams-Belgisch gerecht, 1795-1935*, Brussel, 1990 (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, LII, nr. 134), pp. 169-170.

24. Slechts 1 kamerlid roeide tegen de stroom in: de katholiek Verbrugghen (Aalst) stemde eerst tegen en daarna voor.

met hun andere politieke doeleinden. Het spreekt voor zich dat ik geen waardeoordeel verbind aan deze classificatie. Welke van beide groepen uiteindelijk de beste tactiek hanteerde om Vlaamsgezinde hervormingen af te dwingen, blijft een open vraag.

De Lantsheeres amendement uit de eerste lezing met betrekking tot de taalvrijheid van de BP werd ook gerehabiliteerd. 59 kamerleden stemden voor, 36 tegen.²⁵

STEMDEN VOOR ²⁶	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	16 (9)	–	7 (9)	= 23
liberalen	2 (1)	9 (5)	25 (12)	= 36
	= 18	= 9	= 32	
STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	34 (29)	–	2 (4)	= 36
liberalen	0 (1)	0 (2)	0 (0)	= 0
	= 34	= 0	= 2	

Opnieuw werd een stemming uit de eerste lezing ongedaan gemaakt. De liberalen en de Waalse katholieken sloten de rangen tegen de Vlaamsgezinden. Bij de Vlaamse katholieken deed er zich geen absolute stemmenverschuiving voor. Integendeel, de groep Vlaamsgezinden werd groter (van 29 naar 34). Het was echter makkelijker op dit punt radicaal Vlaamsgezin te zijn omdat de taal van de BP niet dezelfde symboolwaarde had als die van het OM. Als het OM, de vertegenwoordiger van de overheid in het gerecht, ertoe verplicht kon worden altijd in het Nederlands te pleiten, hield dit een officiële erkenning in van het Nederlands als juridische taal. Bovendien had zelfs het behoud van de tekst uit de eerste lezing weinig soelaas gebracht voor de radicale Vlaamsgezinden. Die stelde immers: *“La partie civile se servira de la même langue que la partie publique.”* In combinatie met de relatieve taalvrijheid van het OM, die net goedgekeurd was, betekende dit dat ook de BP er niet meer toe verplicht was de taal van de beklagde te spreken. De Vlaamse katholieken wisten dit.

De indruk dat zij slechts pro forma – als troostprijs voor hun trouw aan de regering – vrij mochten stemmen, wordt nog versterkt door het feit dat de meerderheid sowieso verzekerd was door de grotere mobilisering van de liberalen (van 21 naar 36) en de Fransgezinde katholieken (van 18 naar 23). Ik wil echter beklemtonen dat die 15 extra liberale stemmen niet noodzakelijk waren om de Vlaamsgezinde meer-

25. APC, 1872-1873, 24 juli 1873, p. 1611.

26. Tussen haakjes staan de resultaten van de stemming over hetzelfde amendement tijdens de eerste ronde op 17 juli.

derheid omver te werpen, de talrijker opgekomen Fransgezinde katholieken volstonden.²⁷ Ik meen hierop te mogen insisteren omdat o.a. Lode Wils (zie besluit) en H. Van Goethem de (Fransgezinde) liberalen verantwoordelijk stellen voor de ‘verminking’ van het voorstel in de tweede lezing.

De Kamer keurde uiteindelijk de sterk aangepaste tekst bijna unaniem goed, na ook nog elke verplichting om het Nederlands voor het assisenhof van Brabant te gebruiken uit de wet geschrapt te hebben.

De wetenschappelijke discussie

Hoe was deze ommekeer mogelijk? Voor Coremans was het duidelijk:

*“[L]a gauche wallonne a rejeté presque tout entière, comme un seul homme, les dispositions essentielles de la loi! La gauche wallonne ne veut donc pas le redressement des griefs des Flamands. [...] Vos votes sont là pour le prouver.”*²⁸

Dit verwijt was niet onterecht – de Waalse liberalen hadden inderdaad alle Vlaamsgezinde amendementen verworpen. Coremans’ verontwaardiging was echter al te selectief. Het voorstel had nooit zo’n gedaantewisseling kunnen ondergaan zonder de steun van een aantal Vlaamse katholieken en van de regering.

Over wie precies de verantwoordelijkheid droeg, verschillen de meningen in de literatuur. H. Van Goethem leek de discussie in zijn voordeel beslecht te hebben. In 1990 toonde hij in zijn studie *De taaltoestanden in het Vlaams-Belgisch gerecht*, aan dat de regering zich in de hoek had laten dringen door de liberale partij.

*“De bespreking van het wetsvoorstel in de Kamer was voor de katholieke regering een pijnlijke vertoning. Bijna twee derde (43/67, d.i. 64 %) van de volksvertegenwoordigers uit eigen rangen, alsook twee van de vier Vlaamsgezinde liberalen, bleken voor essentiële punten een radicaler standpunt voor te staan dan de regering. [...] Het wekte sterk de indruk dat de regering haar slag enkel kon behalen door de steun van de liberalen. In feite schipperde ze enkel: ze wilde geen standpunten verdedigen die al te ver afstonden van de liberalen, uit vrees voor straatruoer.”*²⁹

Recent herhaalde hij deze stelling in een bijdrage aan de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*.³⁰

27. De 18 liberale voorstemmers uit de eerste lezing plus de 23 katholieke voorstemmers uit de tweede lezing haalden het op de 36 katholieke tegenstemmers uit de tweede lezing.

28. Coremans: *APC*, 1872-1873, 23 juli 1873, p. 1600.

29. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, pp. 171-172.

30. H. VAN GOETHEM, *Gerecht*, in: *NEVB*, dl. 2, Tiel, 1998, p. 1278.

Dat de regering haar standpunt *enkel* kon laten zegevieren met de steun van de liberalen, klopt niet. Hierboven heb ik aangetoond dat de relatieve taalvrijheid van het OM alleen hersteld kon worden door de verschuiving van katholieke stemmen en niet door extra liberale en dat voor de taalvrijheid van de BP evenmin extra liberale stemmen nodig waren. De katholieke partij had met andere woorden alles zelf in de hand.

Dat de regering uit angst voor relletjes de liberalen volgde, is een betwistbare verklaring. De vraag rijst of de taalkwestie in 1873 al zo'n mobiliserend karakter had. Het lijkt me aannemelijker dat in die periode de kritieke, activerende breuklijnen vooral langs de confessionele as (de tegenstelling Kerk-Staat) en de as kapitaal-arbeid liepen. De VB situeerde zich op de derde grote as, de as centrum-periferie, die vooralsnog weinig greep had op de geesten. Tenzij zij al zodanig gemonopoliseerd was door de katholieke partij en als dusdanig met de confessionele tegenstellingen was vergroeid – wat mijns inziens (nog) niet het geval was³¹ – zou niemand zich de moeite getroosten de straat op te gaan voor een taalwetje dat slechts een kleine groep van magistraten en beklagden aanbelangde. In 1993 evolueerde Van Goethem ook naar dit standpunt,³² maar hij kwam hier in de NEVB op terug.³³ Mijns inziens was de toegeeflijkheid van de regering tegenover de liberalen het resultaat van haar eigen Fransgezinde houding en niet van opportunistische berekeningen.

Van Goethems bewijsvoering voor zijn stelling dat de katholieke partij *in haar geheel* beduidend Vlaamsgezinder was dan de liberale is voor kritiek vatbaar. Ten eerste heb ik feitelijke aanmerkingen. Zo minimaliseert hij het verzet van de regering tegen artikel 8 van het voorstel van de centrale afdeling. De eerste alinea van dit artikel, die stelde dat in het gerechtelijke arrondissement Brussel en voor het assisenhof van Brabant de rechtbank de taal moest kiezen "*selon les besoins de chaque cause*", werd zonder meer aangenomen. De tweede, die bepaalde dat het Nederlands gebruikt moest worden als de beklagde enkel die taal begreep,³⁴ kreeg 45 stemmen voor en 33 stemmen tegen, waaronder die van de vier regeringsleden en van een meerderheid van Waalse katholieken.³⁵

31. Lode Wils bijvoorbeeld erkent dat vanaf 1870 de vrijmetselarij interesse kreeg voor de VB (L. WILS, *Honderd jaar [...]*, dl. 1, pp. 56-61). Zie ook E. WITTE en H. VAN VELTHOVEN, *Taal en politiek [...]*, pp. 56-58.

32. H. VAN GOETHEM, *Taalpolitiek [...]*, p. 18.

33. H. VAN GOETHEM, *Gerecht [...]*, p. 1278.

34. "*Si l'inculpé ne comprend que la langue flamande, il sera fait emploi de cette langue, conformément aux dispositions qui précèdent.*"

35. *APC*, 1872-1873, 17 juli 1873, p. 1549.

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	35	–	3	= 38
liberalen	2	3	2	= 7
	= 37	= 3	= 5	

STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	9	–	10	= 19
liberalen	0	4	11	= 15
	= 9	= 4	= 21	

Van Goethem verklaart de tegenstem van de regering als volgt: “Tijdens de eerste bespreking stemde de regering wel tegen de tweede alinea [...], maar enkel omdat de eerste alinea toen ook op het hof van assisen van Brabant van toepassing was [...].”³⁶ Dit is onjuist. Minister De Lantsheere vroeg de opheffing van de tweede alinea voor *alle* rechtbanken in Brussel. Voor het *assisenhof van Brabant*, zo beweerde hij, kon je immers onmogelijk garanderen dat alle juryleden Nederlandskundig zouden zijn aangezien ze bij lot werden aangewezen. Voor de *correctionele rechtbank* was het mogelijk alle Vlaamse zaken door te spelen aan Nederlandsprekende magistraten, maar omdat in vrijwel alle Brusselse processen naast Nederlands- ook Franstalige beklagden en getuigen betrokken waren – “*les deux langues se pénètrent tellement dans la population*” – was het onzinnig het Nederlands in bepaalde gevallen te verplichten.³⁷ Ten slotte maakte de wet op de juridische organisatie (meer bepaald het doorschuifstelsel van de magistraten) in het *hof van beroep van Brussel* elke Vlaamse procedure onmogelijk.³⁸

Tijdens de tweede lezing stemden de regeringsleden, net als de meeste Waalse katholieken, toch voor de tweede alinea (zie bijlage 2, 12). Zij waren waarschijnlijk van mening veranderd uit erkentelijkheid voor de ‘positieve’ houding van de ‘rekkelijken’. Hun welwillendheid mag echter niet overschat worden aangezien het Brusselse beroepshof al uit de wet was gelicht en zij wisten dat een amendement van Demeur deze bepaling nog verder zou beperken tot de correctionele en politierechtbanken van het arrondissement Brussel. De onmiddellijk daaropvolgende stemming ging immers over de vraag of het assisenhof van Brabant dezelfde regeling moest krijgen als de correctionele- en politierechtbanken. 59 kamerleden antwoordden neen, 39 ja (zie bijlage 2, 13).³⁹

36. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 175, voetnoot 186.

37. De Lantsheere: *APC*, 1872-1873, 17 juli 1873, pp. 1546-1547.

38. De Lantsheere: *APC*, 1872-1873, 17 juli 1873, p. 1550.

39. *APC*, 1872-1873, 25 juli 1873, p. 1622.

Een tweede kritiek op Van Goethem betreft zijn argumentatie. Om te bewijzen dat de katholieke partij de liberale ver achter zich liet inzake Vlaamsgezindheid, deelt hij de kamerleden die deelnamen aan de hoofdelijke stemmingen in vier groepen in:

– groep 1: de tegenstanders van de taalwet: 37 liberalen; dus allemaal, op vier na. Van deze tegenstemmers waren er in de eerste stemronde gemiddeld 18 aanwezig, in de tweede gemiddeld 30.

– groep 2: de gematigde voorstanders: de regering (de ministers de Lantsheere, Delcour, de Theux, Moncheur) en 20 andere katholieken; twee liberalen. In de eerste stemronde kwamen gemiddeld 17 uit deze groep, in de tweede gemiddeld 23.

– groep 3: de radicale voorstanders: 22 à 25 katholieken en één à twee liberalen. In de eerste stemronde waren gemiddeld 19 à 21 van deze katholieken aanwezig, in de tweede 21 à 23.

– groep 4: de radicaalste voorstanders: 18 katholieke volksvertegenwoordigers. Tijdens de eerste bespreking telde de Kamer gemiddeld 15 aanwezigen, in de tweede stembeurt gemiddeld 17.⁴⁰

Het resultaat van deze classificatie is dat enerzijds nagenoeg alle liberalen gestanst worden als tegenstanders en alle katholieken als voorstanders en dat anderzijds de enorme stijging van het aanwezigheidsgemiddelde in groep 1 slechts in één richting lijkt te wijzen: de liberalen hadden door hun hogere opkomst de wet aangepast. Van Goethem expliciteert dit trouwens:

“[I]n de eerste stemming kon een amendement van groep 3 en 4 nipt worden goedgekeurd (bijvoorbeeld 20+17 stemmen tegen 19+17), maar in de tweede stemming was dat niet meer het geval. Daarin gaf de verhoogde opkomst van groep 1 en 2 de doorslag; vooral de liberalen kwamen nu in groter aantal opdagen (groep 1: van 18 naar 30, dus een stijging met 66 %; in groep 2 van 17 naar 23, een stijging van 35 %).⁴¹

Ik heb twee essentiële bedenkingen bij Van Goethems indeling. Ten eerste is zij ongelijksoortig. Van Goethem definieert zijn groepen als volgt:

groep 1: “We noemen ze tegenstanders omdat ze systematisch voor de minst gunstige oplossing vanuit Vlaams oogpunt kozen, hetzij door tegen te stemmen bij katholieke voorstellen, hetzij door zelf amendementen in te dienen die de te bespreken bepaling geweld aandeden.”⁴²

groep 3: “Het betrof volksvertegenwoordigers die normaal in de eerste ronde stemden voor de verplichting om Nederlands te gebruiken door het openbaar ministerie [...],

40. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, pp. 170-171.

Van Goethem handhaaft deze indeling in zijn artikel *Taalpolitiek [...]*, p. 11.

41. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 171.

42. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 170, voetnoot 161.

*maar niet meer in de tweede ronde, en die bovendien nooit stemden tegen de toepasbaarheid van de wet op het hof van assisen van Brabant [...].*⁴³

groep 4: *“Representatief voor hun gedrag is het verwerpen van het essentiële amendement tijdens de tweede stemming waardoor werd bepaald dat, bij een Nederlandse rechtspleging, het openbaar ministerie Frans mocht gebruiken voor zijn vordering, indien de beklagde of beschuldigde er mee had ingestemd dat zijn advocaat in het Frans pleitte [...].*⁴⁴

groep 2: *“Gematigd was wie niet tot een van de drie andere groepen behoorde; het komt er ongeveer op neer dat deze groep kon instemmen met de belangrijkste goedgekeurde bepalingen van de uiteindelijke wet.”*⁴⁵

Natuurlijk valt er niet te twisten over conceptuele waarheden als ‘tegenstanders zijn zij die systematisch voor de minst gunstige oplossing vanuit Vlaams oogpunt kozen’. De classificatie waar die noties de bouwstenen van zijn, moet echter interne coherentie vertonen. Daar knelt het schoentje. Van Goethem gebruikt vlottende criteria om de groepen af te bakenen. Groep 1, 3 en 4 scheidt hij van elkaar volgens hun houding tegenover de amendementen, m.a.w. op basis van hun stemgedrag. Voor groep 2 (met de regering) verwijst hij naar de houding tegenover de uiteindelijke wet, m.a.w. naar de redevoeringen van de kamerleden.⁴⁶ Dit is conceptueel onzuiver want de amendementen waren veel radicaler in Frans- of Vlaamsgezind opzicht dan de gematigde wet zodat de groepen 1, 3 en 4 wel naar het extreme moeten overhellen en de regeringsgroep automatisch in het centrum terechtkomt.

Ten tweede heeft Van Goethem met zijn eigen criteria in de hand de parlementsleden verkeerd over de groepen verdeeld. Het probleem is dat je op basis van het stemgedrag onmogelijk de regering en groep 2 kan onderscheiden van de liberalen. Slechts in 2 van de 14 hoofdelijke stemmingen koos de regering *niet* de zijde van de (meerderheid van de) liberale oppositie (zie bijlage 2): die over een secundair amendement van Bara en die over de verplichte Vlaamse procedure in Brussel. Zij kon het zich veroorloven tegen de liberale oppositie te stemmen omdat Bara’s amendement totaal onbelangrijk was⁴⁷ en omdat de verplichte

43. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 171, voetnoot 163.

44. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 171, voetnoot 164.

45. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 170, voetnoot 162 (mijn cursivering).

46. Van Goethem kan zich niet gebaseerd hebben op de eindstemming om de houding tegenover de uiteindelijke wet na te gaan aangezien alle katholieken en alle liberalen (op 1 Waalse liberaal, 1 Waalse en 2 Vlaamse katholieken na) vóór stemden (zie bijlage 2, 14).

47. Het amendement van Bara beperkte de rechten van de Fransonkundige beklagde op vertalingen: Het werd verworpen met 59 stemmen tegen 33 (zie bijlage 2, 8).

Vlaamse procedure in Brussel een zoethoudertje was voor haar Vlaamsgezinde partijgenoten (zie boven). Toch haalt Van Goethem net deze twee atypische stemmingen aan om groep 1 te scheiden van groep 2.⁴⁸

Als we Van Goethems criteria consequent hanteren, moeten we tot het besluit komen dat de regering/groep 2 en de liberalen tot hetzelfde kamp behoorden. Ofwel waren het gematigde voorstanders omdat zij konden “*instemmen met de belangrijkste goedgekeurde bepalingen van de uiteindelijke wet*”, bij de eindstemming keurden ze immers allen de wet goed. Ofwel waren het tegenstanders omdat “*ze systematisch voor de minst gunstige oplossing vanuit Vlaams oogpunt kozen*”. De regering hoefde op dit punt immers niet onder te doen voor de liberalen. Zij diende zelf Fransgezinde amendementen in en stemde tegen de ‘Vlaamse’ ruggengraat van het voorstel (zie bijlage 2).⁴⁹ Van Goethems terminologie vertekent dus de politieke verhoudingen.

Het alternatief

Op basis van de stemmingen en de debatten stel ik de volgende groepen voor:
1. de radicale Fransgezinden/de ‘vlaamsvijandigen’: zij stemden consequent tegen de Vlaamsgezinde en voor de Fransgezinde amendementen, ontkenden dat het Nederlands een legitieme plaats had in het Belgische gerecht, dat een wettelijke ingreep nodig was en dat er misbruiken waren.⁵⁰

48. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 170, voetnoot 161.

49. De regering stemde

◦ tegen de verplichte vertaling van de belangrijkste Franstalige dossierstukken en verklaringen (in eerste lezing).

◦ tegen het amendement Coremans dat het OM verplichtte de taal van de beklaagde te gebruiken.

◦ voor het *regeringsamendement* voor de taalvrijheid van de BP (zowel in eerste als in tweede lezing).

◦ tegen de verplichting om in het arrondissement Brussel en voor het assisenhof van Brabant het Nederlands te gebruiken als de beklaagde Franskundig was.

◦ voor het *regeringsamendement* voor de niet-toepassing van de wet op het hof van beroep van Brussel.

◦ tegen het amendement Coremans dat de beklaagde tegen de willekeur van zijn advocaat moest beschermen.

◦ voor de relatieve taalvrijheid van het OM.

◦ voor de niet-toepassing van de wet op het assisenhof van Brabant.

50. Of kamerleden al dan niet geloofden in misbruiken is een duidelijk onderscheidend criterium. Enkel wie meende dat er iets schortte aan het Vlaamse gerecht, ijverde immers voor taalwetten.

2. de gematigde Fransgezinden: zij stemden tegen de Vlaamsgezinde kern van de wet, maar deden secundaire toegevingen aan de Vlaamsgezinden.⁵¹ Zij gunden het Nederlands een (marginale) plaats in het Belgische gerecht, maar ontkenden dat er iets misliep.

3. de rekkelijke/gematigde Vlaamsgezinden: zij stemden consequent Vlaamsgezind, maar gaven in de tweede stembeurt toe op het punt van de taal van het OM. Voor hen stond het buiten kijf dat er wantoestanden heersten en dat het Nederlands (minstens in de rechtszaal) een plaats verdiende naast het Frans.

4. de precieze/radicale Vlaamsgezinden: zij verschilden enkel van de rekkelijken door hun onverzetbare houding inzake de taal van het OM.

In wat volgt situeer ik de kamerleden van beide partijen op deze schaal.

In de katholieke partij waren alle strekkingen aanwezig, maar de extreme Vlaams- en Fransgezinden vormden slechts een kleine groep. Bij de Vlaamse katholieken bekende een minderheid (de 3 Vlaamse regeringsleden en ongeveer 3 à 6 Vlaamse kamerleden) zich tot het gematigde Fransgezinde standpunt, maar zij behoorde tot de machtigste factie van de partij. Ze was niet rabiaat anti-Vlaams. Minister De Lantsheere bijvoorbeeld zei bij zijn eerste tussenkomst dat de regering positief stond tegenover de Vlaamse eisen.⁵²

Toch kunnen we deze groep Fransgezind noemen o.a. vanwege haar stemgedrag en omdat De Lantsheere dezelfde retoriek gebruikte als de radicale tegenstanders. Hij kon niet geloven dat het Vlaamse gerecht de bal soms misloeg:

*“Personne n’est parvenu jusqu’à ce jour à établir un seul fait dans lequel la liberté, la vie d’un accusé n’auraient pas trouvé en Belgique, devant l’impartiale justice du pays, toutes les garanties qu’il était en droit d’exiger.”*⁵³

Met hun pleidooien voor een maximale taalvrijheid van de advocaat, het OM en de BP hielden deze gematigde (katholieke) Fransgezinden de facto vast aan het overwicht van het Frans. De Lantsheere verzette zich bijvoorbeeld tegen elke controle op de taalvrijheid van de advocaat:

51. Concreet houdt dit in dat zij consequent voor de taalvrijheid van het OM en de BP stemden, voor de niet-toepassing van de wet op het beroepshof van Brussel en het assisenhof van Brabant, maar dat sommigen onder hen voor (een van) de volgende (secundaire) bepalingen stemden: de verplichte vertaling van Franstalige dossierstukken (tegen het amendement van Bara om die vertalingen te beperken); de optekening van de toestemming van de beklagde om zijn advocaat in het Frans te laten pleiten in het protocol van de rechtszitting; de verplichte Vlaamse procedure voor de correctionele en politierechtbanken van Brussel, maar niet voor het Brabantse assisenhof.

52. De Lantsheere: *APC*, 1872-1873, 11 juli 1873, p. 1490.

53. De Lantsheere: *APC*, 1872-1873, 16 juli 1873, p. 1531.

*“On ne peut, en effet, supposer qu’il se trouve en Belgique un homme portant la robe, qui ait assez peu de souci de sa dignité pour prétendre imposer au prévenu qui lui confie la défense de ses intérêts, une langue que celui-ci ne comprend pas.”*⁵⁴

Voor Brussel wilden De Lantsheere en zijn medestanders in geen enkel geval het Nederlands verplichten, de taalkeuze moest er aan de rechtbank overgelaten worden. Uiteindelijk gaven ze toe voor de correctionele en politierechtbanken, maar, zoals hierboven aangetoond, was dit niet meer dan een tactische tegemoetkoming aan de Vlaamsgezinden.

Ongeveer 40 van de Vlaamse katholieken die deelnamen aan de stemmingen waren Vlaamsgezind. Geen van hen had er moeite mee dat de wet het personaliteitsbeginsel huldigde. Coremans, het boegbeeld van de preciezen, stelde:

*“Dès l’origine, nous avons demandé que tout individu devant comparaître devant la justice répressive, même en pays flamand, pût exiger qu’il fût fait usage, dans l’instruction et dans le débat de la langue française, si cet idiome était préféré par lui.”*⁵⁵

Preciezen noch rekkelijken waren het Frans vijandig gezind, ze legden zich zelfs neer bij de dominantie ervan. Dit mag blijken uit het feit dat twee essentiële aanpassingen enkel bij zitten en opstaan aangenomen werden: het vooronderzoek vóór de eerste verschijning van de beklaagde voor de rechter werd uit de wet gelicht en het personaliteitsbeginsel werd onbeperkt ingevoerd in Vlaanderen.⁵⁶ Ze kwamen evenmin op voor rechtsgelijkheid tussen het Nederlands en het Frans of tussen Vlaanderen en Wallonië. Wel eisten ze garanties voor de beklaagde tegen machtsmisbruik van zijn eigen advocaat en de magistratuur (o.a. de nietigheids-sanctie, de expliciete toestemming om in het Frans te pleiten). De taalvrijheid van de BP en het OM was volgens hen ondergeschikt aan de belangen van de beklaagde.

Terwijl tijdens de eerste lezing de stemmingen aansloten bij de retoriek, kwam het tijdens de tweede tot een breuk binnen het katholieke Vlaamsgezinde kamp. Slechts een vijftiental preciezen bleef elke vorm van taalvrijheid voor het OM bestrijden, 20 à 25 rekkelijken konden zich verzoenen met een relatieve taalvrijheid. Dit was een belangrijke nederlaag voor de Vlaamsgezinden want zij beschouwden deze kwestie als de symbolische kern van het voorstel. De Lehaye stelde:

54. De Lantsheere: *APC*, 1872-1873, 16 juli 1873, p. 1531; zie ook De Lantsheere *APC*, 1872-1873, 23 juli 1873, p. 1597.

55. Coremans: *APC*, 1872-1873, 11 juli 1873, p. 1491; zie ook Coremans: *APC*, 1872-1873, 15 juli 1873, p. 1520.

56. Een hoofdelijke stemming kon afgedwongen worden door twaalf kamerleden, dus door de rekkelijken alleen al.

“ [Le but de la loi] *était de mettre l'accusé ou le prévenu à même de comprendre tout ce qui se dit à sa charge. [...] On ne voulait pas que le ministère public [...] pût avancer un seul fait, tirer une seule conclusion des faits passés, qui ne peut être compris par l'accusé ou par le prévenu. [...] si l'article 8 tel qu'il a été adopté primitivement et qui exige que le ministère public s'exprime toujours en flamand lorsque l'accusé ou le prévenu est Flamand, que si cet article est supprimé, on fait disparaître le but de la loi, la seule concession aux Flamands.*”⁵⁷

Van Goethem onderschat mijns inziens het belang dat de Vlaamsgezinden in de parlementaire discussie hechtten aan de taalvrijheid van het OM.⁵⁸ Ondanks de gespierde taal van enkele preciezen⁵⁹ deden de Vlaamsgezinden geen poging, op Coremans oorspronkelijke wetsvoorstel na, om voor het arrondissement Brussel het Vlaamse regime te bekomen. Zo rechtvaardigden ze impliciet het uitzonderingsstatuut. Wel probeerden ze de Nederlandstaligen binnen het arrondissement Brussel te beschermen, maar ze slaagden daar niet in.

We kunnen besluiten dat een grote groep Vlaamse katholieken de Vlaamse eisen niet ongenegen was, maar dat ze die, eventueel rekening houdend met wat in hun ogen politiek haalbaar was, ondergeschikt maakte aan de wensen van de regering. Rekkelijken en preciezen verschilden dus niet zozeer door hun opvattingen dan wel door hun compromisbereidheid. De rekkelijken lieten zich mijns inziens (relatief) makkelijk overhalen omdat de partijeenheid door de groeiende tegenstellingen tussen de Kerk en de liberalen heilig was geworden.

Voor de Waalse katholieken kwam enkel Lelièvre (Namen), die zich liet kennen als een radicaal Fransgezinde, aan het woord.⁶⁰ Ongeveer 9 Waalse katholieken (waaronder minister Moncheur) stemden consequent met de regering mee over de

57. De Lehay: *APC*, 1872-1873, 22 juli 1873, p. 1579; zie ook Coremans: *APC*, 1872-1873, 23 juli 1873, p. 1599.

58. Zie bv. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 286.

59. Coomans en Delaet zeiden bv.: “*Puisque la capitale est flamande, la justice doit y être rendue en flamand, non seulement au correctionnel et devant les tribunaux de simple police, mais surtout à la cour d'assises.*” (Coomans: *APC*, 1872-1873, 25 juli 1873, p. 1617)

“*[O]n nous demande de consentir à renoncer aux droits des Flamands dans une province essentiellement flamande, où seulement la huitième partie de la population parle le français! Cela n'est guère possible, je dirai même que cela n'est pas possible du tout, et nous ne pouvons, à aucun prix, accepter un pareil système.*” (Delaet: *APC*, 1872-1873, 17 juli 1873, p. 1547)

60. R. De Vuldere schrijft dat Lelièvre in 1870 van de liberale naar de katholieke partij overstapte (R. DE VULDERE, *Biografisch repertorium [...]*, p. 3644).

“*Quant à moi, je considère le projet, non comme réalisant un progrès, mais comme produisant un véritable recul sous tous les rapports. Aussi je ne crains pas de me tromper en prédisant que la durée de*

kern van het voorstel, ongeveer 3 volgden de rekkelijken en 2 de preciezen. Van Goethem meent “*dat bij de katholieken de taalwet wel op substantiële steun kon rekenen vanuit Wallonië en Brussel, bij de liberalen niet.*”⁶¹ Dit klopt in zoverre dat vijf Waalse katholieken Vlaamsgezind waren, Van Goethem noemt er echter 14, een gevolg van zijn conceptueel onzuivere classificatie.⁶² Om zijn punt volledig te bewijzen haalt hij een personderzoek van J.M. Lermyte aan:

*“De houding van de pers weerspiegelde ook dezelfde verhoudingen: de ganse katholieke pers, ook de Waalse, steunde het beginsel van een taalwetgeving, en behoorde tot de strekking van groep 2, 3 of 4. Van liberale zijde was de ganse Waalse pers tegen, alsook de overgrote meerderheid van die in Vlaanderen: ze beschouwde de wet als overbodig, en een clericaal manoeuvre om stemmen te winnen.”*⁶³

Een belangrijke nuance van Lermyte vermeldt hij echter niet: “*De hele katholieke en de hele radicale pers zijn voorstander van de taalwet; wel zijn er enkele Franstalige bladen die niet willen dat aan de burgerlijke partij het Nederlands wordt opgelegd.*”⁶⁴

De liberale partij moest het stellen zonder een radicaal Vlaamsgezinde fractie. De groep van de rekkelijken bestond daarenboven enkel uit Couvreur (Brussel).⁶⁵ Tijdens de eerste lezing stemde hij met de ‘preciezen’ mee, maar in de tweede toonde hij zich soepeler dan de rekkelijken. Dit wijst erop dat de Fransgezinde druk in de liberale partij groter was dan in de katholieke.

Alle overige liberalen behoorden tot het Fransgezinde kamp, maximaal vijf tot het gematigde,⁶⁶ ongeveer 30 tot het radicale. De grotere weerstand in de liberale partij bleek ook uit de geringere opkomst bij de eindstemming. Terwijl in de katholieke partij de uiteindelijke wet zowel de Vlamingen als de Walen op de been bracht, waren in de liberale partij de Walen er minder happig op mee te stemmen.⁶⁷

la loi future en cette matière sera très courte et qu'elle n'est pas destinée à déparer longtemps notre législation.” (Lelièvre: APC, 1872-1873, 15 juli 1873, p. 1519)

61. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 172.

62. De 9 Walen die hij gematigd voorstander noemt, zijn mijn 9 gematigde Fransgezinden.

63. H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 172.

64. J.M. LERMYTE, De eerste taalwet: die op de strafrechtpleging in 1873, in: L. WILS (ed.), *De houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse Beweging in de 19e eeuw*, Heule, 1972, pp. 147-210 (Standen en landen, LIX), p. 191 (mijn onderstreping).

65. Vandenpeereboom (Ieper) en Guillery (Brussel), twee andere liberalen die in aanmerking komen, stemden niet consequent Vlaamsgezind tijdens de eerste lezing.

66. De twee Vlaamse liberalen, twee Waalse en 1 Brusselse.

67. 84 % van de Vlaamse katholieken en 93 % van de Waalse namen deel aan de eindstemming. 100% van de Vlaamse liberalen (2 op 2), 77 % van de Brusselse en 55 % van de Waalse namen deel aan de eindstemming. Slechts 64 % van alle liberale kamerleden was aanwezig.

Hoewel heel wat Brusselse radicale liberalen zich Vlaamsgezind uitlieten (o.a. Van Humbeeck, A. Dansaert, Demeur, G. Jottrand en J. Guillery),⁶⁸ bleken ze als puntje bij paaltje kwam Fransgezind. “Kortom,” zoals Els Witte opmerkt, “*een Vlaamsgezindheid gedictieerd door electorale nuttigheidsoverwegingen: dat is de enige stempel die men op de stellingname van deze links-liberalen kan zetten.*” Pas vanaf einde 1873 zouden volgens haar overtuigde flaminganten zoals K. Buls, C. Graux, E. Picard en Leon Vanderkindere, hun invloed laten gelden in het Brusselse progressisme.⁶⁹

Bara was de woordvoerder van de radicale Fransgezinden. Zij wilden het ‘Vlaams’ enkel in uitzonderlijke gevallen tolereren. Volgens Bara moesten processen volledig in het Frans verlopen. Aan het einde volstond het “*de traduire à l'accusé le dispositif du jugement qui le condamne.*”⁷⁰

“*Vouloir ce que vous voulez dans un pays mélangé, vouloir qu'un usage égal des langues existe, lorsque vous savez qu'il y a une langue qui par le fait est prédominante, est absolument la même chose que de vouloir faire remonter un fleuve de l'embouchure vers sa source.*”⁷¹

Het Franstalige gerecht functioneerde trouwens prima:

“*[N]ous n'avons jamais vu signaler un fait grave, un abus évident. Quand un Flamand a-t-il été victime de la justice à cause de son ignorance de la langue française? Qu'on parle, si l'on a des faits. [...] La vérité est que les cléricaux ont exploité cette question et que beaucoup de ces griefs sont, par conséquent, des griefs politiques que l'on a soulevés et que l'on exagère dans un but électoral.*”⁷²

Opvallend is dat Bara, nog vóór er sprake was van een Waalse beweging, het wallingantische register bespeelde. Zo stelde hij: “*Vous allez empêcher les Wallons de plaider en français devant les tribunaux flamandes.*”⁷³ Zonder de verplichting van het Nederlands hadden de Walen het al niet onder de markt: “*Cependant, aujourd'hui encore, nous sommes exclus de fait de toutes les positions judiciaires dans les Flandres.*”

68. Van Humbeeck: *APC*, 1872-1873, 12 juli 1873, p. 1503; zie ook Demeur: *APC*, 1872-1873, 12 juli 1873, p. 1505 en Jottrand: *APC*, 1872-1873, 15 juli 1873, p. 1522.

69. E. WITTE, Het debuut van het liberale flamingantisme in de hoofdstad (1869-1875), in: *Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, jg. 27, 1973, p. 321.

70. Bara: *APC*, 1872-1873, 15 juli 1873, p. 1521.

71. Bara: *APC*, 1872-1873, 16 juli 1873, p. 1538; zie ook Pirmez: *APC*, 1872-1873, 11 juli 1873, p. 1496 en 23 juli 1873, p. 1599.

72. Bara: *APC*, 1872-1873, 12 juli 1873, p. 1509.

73. Bara: *APC*, 1872-1873, 12 juli 1873, p. 1524.

Nu zouden ze ook wettelijk uitgesloten worden aangezien de Vlamingen twee talen spraken, maar het ‘Vlaams’ een onoverkomelijk struikelblok bleef voor Walen.⁷⁴ Het ging hier mijns inziens nog niet om een zuiver Waalse klacht, maar vooral om de frustratie van de liberalen over een wet die in hun ogen de klerikale benoemingspolitiek en de katholieke hegemonie in Vlaanderen moest steunen. De aanwezigheid van deze embryonale Waalsgezindheid in het parlement, waar nagenoeg geen auteurs aan refereren, maakt duidelijk dat de georganiseerde Waalse beweging niet zomaar uit het niets ontstond. Door een langdurige oppositiekuur van de liberalen zou hun frustratie de voedingsbodem kunnen worden voor een beweging.

Besluit

In het licht van mijn bevindingen kan bezwaarlijk staande gehouden worden dat de katholieke regering in 1873 het principe achter de taalwet welgenegen was. Integendeel, zij heeft voortdurend gepoogd het voorstel te beknibbelen. Het beeld dat Lode Wils in zijn publicaties schetst, moet dus aangepast worden. Volgens hem probeerden de katholieke partij en regering zo radicaal mogelijke taalwetten door het parlement te loodsen. Dit mislukte omdat *“het liberale verzet de taalwetten van 1873 en 1878 heeft doen verminken.”*⁷⁵

*“De katholieke partij en regering realiseerden de vernederlandsing niet verder dan tot waar ze een fractie van de liberalen konden meekrijgen. Zo was het al bij de taalwetten van 1873 en 1878 geweest en zo zou het blijven. [...] In die zin speelden de liberale flaminganten een belangrijke rol: zij bepaalden tot waar de katholieke flaminganten hun veel radicaler programma konden doordrukken.”*⁷⁶

Van Goethem en Wils worstelen met de wispelturige term ‘Vlaamsgezind’. De invulling van het begrip hangt steeds af van de historische context. Voor dit specifieke geval, nl. de taalwet van 1873, kunnen we nauwelijks anders dan uitgaan van de oorspronkelijke bedoeling van de wet voor de Vlaamsgezinden. Na al die ‘taalschandalen’ was het voor hen duidelijk dat een beklagde zijn proces steeds moest kunnen begrijpen, m.a.w. het openbaar ministerie en de burgerlijke partij moesten de taal van de beklagde spreken. Deze overweging moet dan ook de maatstaf zijn waarmee we de begrippen ‘Vlaams- en Fransgezind’ hanteren. De

74. Bara: *APC, 1872-1873*, 12 juli 1873, pp. 1507-1508.

75. L. WILS, *Honderd jaar [...]*, dl. 1, p. 26.

76. L. WILS, *Honderd jaar [...]*, dl. 1, pp. 147-148 (mijn onderstreping); zie ook H. VAN GOETHEM, *De taaltoestanden [...]*, p. 284.

liberale partij was inderdaad het minst Vlaamsgezind. Ik meen echter afdoende aangetoond te hebben dat de katholieke regering – en niet zozeer de liberalen – vanuit een overtuigende Fransgezindheid (die in de toenmalige context volkomen begrijpelijk was) erin slaagde de taalwet van 1873 in te perken.

In de katholieke noch liberale partijtop was er veel animo voor de Vlaamse eisen. Niettemin staat het buiten kijf dat in deze periode de katholieken meer Vlaamsgezinden in hun rangen telden, die radicalere standpunten innamen, dan de liberalen. Een grote groep kamerleden (20 à 25 Vlamingen en drie Walen) was bereid de Vlaamsgezinde haviken (circa 15 Vlamingen en twee Walen) te volgen zolang dat niet indruiste tegen de wil van de regering.⁷⁷ A.W. Willemsen noemt hen *“flamands de coeur”, ‘vlaamsvoelenden’, die de culturele Vlaamse Beweging niet ongenegen waren en zich met de volkstaal verbonden voelden, zoals men tradities en gebruiken uit eigen streek een warm hart kan toedragen.*”

*“Het ‘Vlaams’ was voor hen niet zo heel veel meer dan folklore. Hun aanwezigheid in het Parlement legde voor de Vlaamse Beweging niet veel gewicht in de schaal, waar het ging om Vlaamse initiatieven te nemen. Toch zouden vermoedelijk zonder hun aanwezigheid de enkele werkelijke flaminganten in het Parlement daar nauwelijks een klankbord hebben gevonden.”*⁷⁸

Ongeveer 20 katholieke kamerleden waren Fransgezind (6 à 9 Vlamingen en 9 Walen).

De redenen voor de ‘vlaamsvoelendheid’ van de katholieke partij laten zich raden. Zij putte haar macht uit het Vlaamse electoraat en beschouwde het ‘Vlaams’ als *“een verdediging van de oude gebruiken en tradities van een hele samenleving tegen de subversies van de moderniteit.”*⁷⁹ Daar kwam bovenop dat het centralisme en de ermee samenhangende taalpolitiek niet onverdeeld populair waren in de katholieke partij en dat haar kiespubliek vooral in Vlaanderen woonde.

De Vlaamsgezinde kamerfractie in de liberale partij was uiterst marginaal. L. Wils zoekt de reden voor de scheefgetrokken verhouding tussen Vlaams- en Fransgezinden in de ‘denationalisering’ van de liberalen tijdens de Franse tijd.⁸⁰

77. Het was trouwens makkelijker Vlaamsgezind te zijn inzake het gerecht dan wat betreft onderwijs en bestuur omdat deze laatste twee domeinen de belangen van heel wat meer mensen raakten.

78. A.W. WILLEMSSEN, *De Vlaamse Beweging*, [...], p. 186; zie ook pp. 297-298.

79. L. WILS, Het ontstaan van de ‘kleine’ Vlaamse natie, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 50, 1991, nr. 4, p. 231.

80. Zie o.a. L. Wils in: E. SCHOLLIERS en M. DE VROEDE, (ed.), *Vlaamse problemen historisch toegelicht*, Antwerpen-Utrecht, 1973, p. 47.

Andere auteurs hebben er daarentegen op gewezen dat het de burgerij in zijn geheel was die ‘gedenationaliseerd’ werd, niet enkel de liberale.⁸¹ Een factor die mijns inziens zeker meespeelde waren de sterk centralistische tendensen in de liberale partij, meer dan in welke andere partij ook. Dat zij uitzonderlijk sterk stond in Brussel, waar ze honderdvijftig jaar lang de burgemeesterssjerp kon opeisen, droeg hier zeker toe bij. Daarnaast assimileerde zij als dé staatse partij volledig “*la politique linguistique d’un Etat pour lequel la langue est effectivement un instrument de centralisation.*”⁸² Ze werd daarenboven volledig beheerst door Franstaligen en recruteerde haar kiezers uit Wallonië en de verfranste burgerij van de Vlaamse steden.⁸³

MAARTEN VAN GINDERACHTER
K. ASTRIDLAAN 118, B-9000 GENT

81. M. DENECKERE in: E. SCHOLLIERS en M. DE VROEDE, (ed.), *Vlaamse problemen [...]*, p. 47.

82. X. MABILLE, *Histoire de la politique de la Belgique. Facteurs et acteurs de changement*, Bruxelles, 1992, pp. 384-385.

83. E. WITTE, *Het debuut [...]*, p. 312.

Bijlage 1: Schematisch overzicht van de veranderingen die het wetsvoorstel van de centrale afdeling tijdens de Kamerbespreking van 1873 onderging.

voorstel van de centrale afdeling	voorstel na eerste lezing	voorstel na tweede lezing
<p>1) In de provincies Oost- en West-Vlaanderen, Limburg en Antwerpen en in het gerechtelijke arrondissement van Leuven zou het vooronderzoek volledig in het Nederlands verlopen (art. 1).</p> <p>Beklaagden en getuigen konden hun verklaringen in het Frans deponeren (art. 2).</p> <p>Experts konden hun verslagen in het Frans opstellen, mits ze vertaald werden (art. 3).</p>	<p>1) In de provincies Oost- en West-Vlaanderen, Limburg en Antwerpen en in het gerechtelijke arrondissement van Leuven zou het vooronderzoek <i>vanaf de eerste verschijning van de verdachte voor de rechter</i> in het Nederlands verlopen (art. 1).</p> <p>2) Beklaagden en getuigen konden hun verklaringen in het Frans deponeren, <i>maar die moesten, net als de belangrijkste dossierstukken die in het Frans opgesteld waren, in het Nederlands vertaald worden</i> (art. 2).⁸⁴</p> <p>3) Experts (voor hun verslagen) en <i>magistraten (voor hun onderlinge correspondentie) konden hun taal vrij kiezen</i> (art. 3).</p>	<p>1) In de provincies Oost- en West-Vlaanderen, Limburg en Antwerpen en in het gerechtelijke arrondissement van Leuven zou <i>de hele procedure</i> vanaf de eerste verschijning van de verdachte voor de rechter in het Nederlands verlopen, behalve voor de uitzonderingen die volgen (art. 1).</p> <p>2) Getuigen konden hun verklaringen in het Frans deponeren (art. 2, alinea 2), maar die moesten, net als de belangrijkste dossierstukken die in het Frans opgesteld waren, in het Nederlands vertaald worden (art. 4).</p> <p>3) id. als na eerste lezing (art. 5).</p>
<p>2) Ter zitting zou de procedure (inclusief het vonnis) Nederlandstalig zijn, tenzij de beklaaide enkel Frans kende. Dan gold een Franstalige procedure en een dito vonnis (art. 4, alinea 1 en 3).</p>	<p>Ter zitting zou de procedure (inclusief het vonnis) Nederlandstalig zijn, tenzij de beklaaide <i>in het Frans gehoord wilde worden</i>. Dan gold een Franstalige procedure en een dito vonnis (art. 5).</p>	<p>De <i>hele</i> procedure (inclusief het vonnis) moest Nederlandstalig zijn, tenzij de beklaaide het Frans verkoos. Dan gold een Franstalige procedure en een dito vonnis (art. 2, alinea 1).</p>
<p>84. De vermelding van de verplichte vertaling van de deskundigenverslagen was door de vorige zin overbodig geworden.</p>		

<p>3. In de Nederlandstalige procedure <i>kon</i> aan het verzoek van een beklagde of getuige om in het Frans gehoord te worden, voldaan worden (art. 4, alinea 2).</p>	<p>In de Nederlandstalige procedure <i>moest</i> aan het verzoek van een getuige om in het Frans gehoord te worden, voldaan worden (art. 5, alinea 3).</p>	<p>id. als na eerste lezing</p>
<p>4. Bij niet-naleving van de wet tijdens de zitting moesten de procedure en het vonnis nietig verklaard worden, enkel en alleen als een van de partijen geprotesteerd had (art. 4, alinea 4).</p>	<p>id. als voorstel van de centrale afdeling (art. 5, alinea 4).</p>	<p>id. als na eerste lezing (art. 3)</p>
<p>5.</p> <p>De advocaat van de beklagde kon steeds in het Frans pleiten met de toestemming van zijn cliënt op voorwaarde dat hij er het OM van verwittigde (art. 6).</p>	<p><i>In strafrechtelijke zaken moest de voorzitter van het assisenhof aan de beklagde vragen of hij zich in het Nederlands of Frans wenste te verdedigen. Op straffe van nietigheid moest hiervan akte genomen worden</i> (art. 4).</p> <p>De advocaat van de beklagde kon steeds in het Frans pleiten met de toestemming van zijn cliënt <i>zelfs als de beklagde voordien nooit het gebruik van het Frans had aangevraagd</i> (art. 7, alinea 1).</p>	<p>id. als na eerste lezing (art. 4).</p> <p>De advocaat van de beklagde kon steeds in het Frans pleiten met de toestemming van zijn cliënt zelfs als de beklagde voordien nooit het gebruik van het Frans had aangevraagd. <i>Deze toestemming moest in het protocol van de zitting genoteerd worden</i> (art. 8, alinea 1 en 2).</p>
<p>6. Het OM kon dan ook gebruikmaken van het Frans (art. 6).</p>	<p>Het OM <i>moest steeds de taal die de beklagde begreep, gebruiken</i> (art. 7, alinea 2).</p>	<p>Het OM <i>kon in zijn requisitorium de taal gebruiken waarin de beklagde zich liet verdedigen</i> (art. 8, alinea 3).</p>

<p>7. De BP moest steeds de taal van het OM gebruiken (art. 7).</p>	<p>id. als voorstel van de centrale afdeling (art. 9).</p>	<p>De burgerlijke partij BP had hetzelfde recht als het OM (art. 9).</p>
<p>8. Voor de correctionele en politierechtbanken van het gerechtelijke arrondissement Brussel, voor het hof van beroep van Brussel en voor het assisenhof van Brabant kon de rechtbank de taal van het vooronderzoek en het vonnis kiezen <i>“selon les besoins de chaque cause”</i>. Als de beklagde enkel Nederlands sprak, zouden dezelfde regels gelden als voor de rest van Vlaanderen (art. 8).</p>	<p>Voor de correctionele en politierechtbanken van het gerechtelijke arrondissement Brussel en voor het assisenhof van Brabant kon de rechtbank de taal van het vooronderzoek en het vonnis kiezen <i>“selon les besoins de chaque cause”</i>. Als de beklagde enkel Nederlands sprak, zouden dezelfde regels gelden als voor de rest van Vlaanderen (art. 9).</p>	<p>Voor de correctionele en politierechtbanken van het gerechtelijke arrondissement Brussel kon de rechtbank de taal van het vooronderzoek en het vonnis kiezen <i>“selon les besoins de chaque cause”</i>. Als de beklagde enkel Nederlands sprak, zouden dezelfde regels gelden als voor de rest van Vlaanderen. <i>Voor het assisenhof van Brabant kon de rechtbank vrij de taal kiezen, maar de getuigenverklaringen en de deskundigenrapporten moesten vertaald worden</i> (art. 10).</p>
<p>9. De wet was niet van toepassing op het beroepshof van Luik (art. 9).</p>	<p>De wet was niet van toepassing op het beroepshof van Luik en Brussel (art. 10).</p>	<p>id. als na eerste lezing (art. 11)</p>

Bijlage 2: de 14 hoofdelijke stemmingen op een rijtje

De eerste lezing

1. Art. 1 werd met 65 stemmen voor en 9 onthoudingen goedgekeurd.⁸⁵

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	41	—	8	= 49
liberalen	2	6	8	= 16
	= 43	= 6	= 16	
ONTHIELDEN ZICH	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	0	—	0	= 0
liberalen	0	3	6	= 9
	= 0	= 3	= 6	

De drie Vlaamse regeringsleden, stemden voor. Minister Moncheur was afwezig.

2. Een aanvullend amendement van Jacobs op art. 2 werd met 43 stemmen tegen 25 goedgekeurd. Het voorzag in een verplichte vertaling van de belangrijkste dossierstukken en de verklaringen die in het Frans opgesteld waren.⁸⁶

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	35	—	5	= 40
liberalen	1	2	0	= 3
	= 36	= 2	= 5	
STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	6	—	2	= 8
liberalen	0	4	13	= 17
	= 6	= 4	= 15	

Dit Vlaamsgezinde amendement werd verworpen door alle Waalse liberalen en de 4 aanwezige regeringsleden.

85. “Dans les provinces de Flandre occidentale, de Flandre orientale, d’Anvers et de Limbourg, et dans l’arrondissement judiciaire de Louvain, la procédure en matière répressive, à partir de la première comparution de l’inculpé devant le juge d’instruction, sera faite en flamand sauf les restrictions qui suivent.” (APC, 1872-1873, 11 juli 1873, p. 1498)

86. “Il sera joint au dossier une traduction en flamand des dépositions reçues et consignées en français et des principales pièces rédigées en langue française.” (APC, 1872-1873, 12 juli 1873, p. 1512)

3. Het amendement van Coremans dat het OM verplichtte steeds de taal van de beklaagde te gebruiken, werd goedgekeurd met 42 stemmen tegen 41.⁸⁷ De regering stemde tegen (zie boven).

4. Een amendement van minister De Lantsheere dat aan de BP een absolute taalvrijheid gaf, werd verworpen met gelijkheid van stemmen: 36 tegen 36.⁸⁸ De regering stemde voor (zie boven).

5. Het (volledige) artikel dat de BP verplichtte dezelfde taal te gebruiken als het OM werd aangenomen met 45 stemmen tegen 33 bij 1 onthouding.⁸⁹

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	35	–	5	= 40
liberalen	1	2	0	= 3
	= 36	= 2	= 5	
STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	9	–	8	= 17
liberalen	1	5	10	= 16
	= 10	= 5	= 18	

De regering stemde tegen.

6. De bepaling dat in het gerechtelijke arrondissement Brussel en voor het assisenhof van Brabant het Nederlands gebruikt moest worden als de beklaagde enkel die taal begreep, haalde het met 45 tegen 33 stemmen.⁹⁰ De regering stemde tegen (zie boven).

87. APC, 1872-1873, 16 juli 1873, p. 1535.

88. APC, 1872-1873, 17 juli 1873, p. 1544.

89. *“La partie civile se servira de la même langue que la partie publique. L’emploi des langues, soit flamande, soit française est facultatif pour la partie qui est poursuivie comme civilement responsable du fait de l’inculpé.”* (APC, 1872-1873, 17 juli 1873, p. 1546)

90. APC, 1872-1873, 17 juli 1873, p. 1549.

7. Een amendement van minister de Lantsheere ⁹¹ dat het Brusselse beroepshof aan de toepassing van de wet onttrok werd goedgekeurd met 50 stemmen voor en 22 tegen.⁹²

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	19	–	12	= 31
liberalen	2	5	12	= 19
	= 21	= 5	= 24	
STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	21	–	1	= 22
liberalen	0	0	0	= 0
	= 21	= 0	= 1	

De liberale partij was eensgezind in haar goedkeuring van deze maatregel, net als de Waalse katholieke vleugel (op 1 tegenstemmer na). De Vlaamse katholieken waren hevig verdeeld, twee gelijkwaardige kampen – met de regeringsleden opnieuw in het Fransgezinde – stonden tegenover elkaar.

De tweede lezing

8. Een amendement van Bara dat de rechten van de beklaagde op vertalingen beperkte, werd verworpen met 59 stemmen tegen 33.⁹³

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	41	–	12	= 53
liberalen	2	2	2	= 6
	= 43	= 2	= 14	
STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	1	–	2	= 3
liberalen	0	8	22	= 30
	= 1	= 8	= 24	

De regering stemde tegen.

91. “*La présente loi ne s’applique point à la procédure devant les cours d’appel de Bruxelles et de Liège.*” (APC, 1872-1873, 17 juli 1873, p. 1551).

92. APC, 1872-1873, 17 juli 1873, p. 1552.

93. “*Cette traduction n’aura toutefois lieu que si l’accusé le demande lors de l’interrogatoire qu’il subira conformément à l’article 293 du Code d’instruction criminelle.*” (APC, 1872-1873, 23 juli 1873, p. 1594).

9. Een amendement van Coremans, dat bepaalde dat de toestemming van de beklaagde om zijn advocaat in een andere taal te laten pleiten, in het protocol van de zitting opgenomen moest worden, werd aangenomen met 56 stemmen tegen 44, bij 1 onthouding.⁹⁴

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	43	–	8	= 51
liberalen	1	2	2	= 5
	= 44	= 2	= 10	
STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	6	–	6	= 12
liberalen	1	8	23	= 30
	= 7	= 8	= 29	

De 4 regeringsleden stemden tegen, het gros van de Waalse en Brusselse liberalen eveneens. De Waalse katholieken waren verdeeld, met een licht overwicht voor de voorstanders. De Vlaamse katholieken spraken zich voor het amendement uit: slechts drie (afgezien van de regeringsleden) stemden tegen.

10. Een amendement van De Baets, dat de relatieve taalvrijheid van het OM herstelde, haalde het met 83 stemmen tegen 17.⁹⁵ De regering stemde voor (zie boven).

11. Het amendement van minister De Lantsheere uit de eerste lezing dat aan de BP een absolute taalvrijheid gaf, werd aangenomen met 59 stemmen voor en 36 tegen.⁹⁶ De regering stemde voor (zie boven).

94. “*Le consentement sera actée au plunitif*.” (APC, 1872-1873, 23 juli 1873, p. 1601).

95. APC, 1872-1873, 23 juli 1873, p. 1602.

96. APC, 1872-1873, 24 juli 1873, p. 1611.

12. De bepaling dat het Nederlands in het arrondissement Brussel gebruikt moest worden als de beklagde enkel die taal begreep, werd met 65 tegen 33 stemmen aangenomen.⁹⁷

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	49	—	10	= 59
liberalen	2	3	1	= 6
	= 51	= 3	= 11	
STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	0	—	2	= 2
liberalen	0	8	23	= 31
	= 0	= 8	= 25	

De regering stemde voor.

13. Het assisenhof van Brabant werd uit de wet geschrapt met 59 stemmen tegen 39. De stemming ging over de vraag of het assisenhof van Brabant dezelfde regeling moest krijgen als de correctionele en politierechtbanken.⁹⁸

STEMDEN JA	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	35	—	3	= 38
liberalen	1	0	0	= 1
	= 36	= 0	= 3	
STEMDEN NEEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	14	—	11	= 25
liberalen	1	9	24	= 34
	= 15	= 9	= 35	

De regering stemde voor.

97. APC, 1872-1873, 25 juli 1873, p. 1622.

98. De Kamervoorzitter vatte de bedoeling van de stemming als volgt samen:

“M. le président. - Il va être procédé au vote relatif à la cour d'assises du Brabant. Il s'agit de comprendre la cour d'assises du Brabant dans le paragraphe premier, comme la Chambre l'a admis au premier vote, ou de rejeter cette proposition. Ceux qui sont d'avis d'appliquer la disposition du paragraphe premier à la cour d'assises du Brabant comme au tribunal correctionnel et aux tribunaux de police répondront oui; ceux qui sont d'un avis contraire répondront non.” (APC, 1872-1873, 25 juli 1873, p. 1622).

14. De hele wet werd goedgekeurd met 93 stemmen voor, twee tegen en twee onthoudingen.⁹⁹

STEMDEN VOOR	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	47	–	13	= 60
liberalen	2	10	21	= 33
	= 49	= 10	= 34	
STEMDEN TEGEN	VLAANDEREN	BRUSSEL	WALLONIË	
katholieken	0	–	1	= 1
liberalen	0	0	1	= 1
	= 0	= 0	= 2	

De Vlaamse katholieken Coomans en Delehay onthielden zich omdat ze zich niet konden verzoenen met de ‘verminking’ van de wet. De regering stemde voor.

99. *APC*, 1872-1873, 25 juli 1873, p. 1624-1625.